

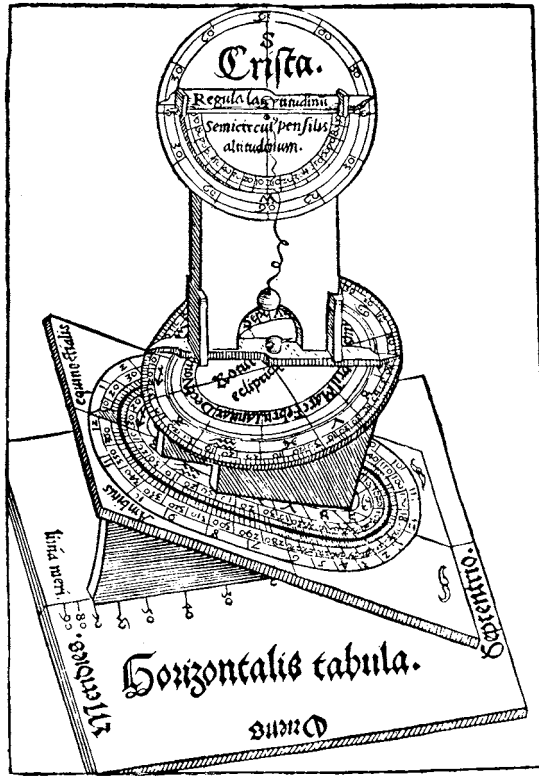
Marijan Prosen – Majo

Perger, Perlah in Strauss

slovenski astronomi 15. in 16. stoletja

Vsebina

<i>Predgovor</i>	7
<i>Spremna beseda</i>	9
<i>Krepitev samozavesti</i>	11
<i>Uvodne zgodovinske drobtinice.</i>	13
1. Bernard Perger	15
2. Andrej Perlah	19
Perlahovo astronomsko delo.	21
Kratka oznaka dobe, v kateri je deloval Perlah.	22
Takratno stanje astronomije – približni oris	26
Pisec efemerid in konstruktor astronomskih inštrumentov	27
Značilnost in pomen Perlahovega dela	33
3. Jakob Strauss)	37
<i>Povzetek: Perger, Perlah in Strauss – slovenski astronomi 15. in 16. stoletja</i>	44
<i>Abstract: Perger, Perlah and Strauss – Slovene Astronomers in 15. and 16. Century</i>	45
<i>Literatura</i>	46

Opazovalna naprava za merjenje višinskega kota zvezd – 16. stoletje

Predgovor

Založništvu JUTRO že dalj časa moralno in gmotno podpira projekt izdajanja malih monografij Slovencev, ki so opravili opazna astronomska dela. Vse knjige so pisane v poljudnoznanstvenem slogu. Zaradi preprostega podajanja snovi in elementarnega jezikovnega izražanja so namenjene najširšemu krogu bralcev. Spodbujajo našo samozavest. Njihova naklada pa je majhna. Gre za zelo redke knjige.

V zbirki Svet naravoslovja so iz omenjenega področja izšle naslednje knjige:

Jurij Vega in astronomija (2005),

Lavo Čermelj in Silvo Breskvar v slovenski astronomiji (2005),

Josip Plemelj in komet (2006),

Fran Dominko v slovenski astronomiji (2007),

Janez Vajkard Valvasor in astronomija (2007),

Avguštin Hallerstein in astronomija(2008) in

Anton Peterlin v slovenski astronomiji (2008).

Z najnovejšo knjigo

Perger, Perlah in Strauss – slovenski astronomi 15. in 16. stoletja

nadaljujemo začrtani projekt. Knjižica je nastala na podlagi predelave številnih člankov, ki sem jih v letih 1990–2008 o teh astronomih objavil v različnih slovenskih revijah.

Marijan Prosen – Majo

Kranj – Zlato polje,
poletje 2008

Veliki komet 1577, ki so ga na široko opazovali v Evropi, je v ljudeh vzbujal strah in grozo pred venomer pretečimi tegobami in nevarnostmi, vojnami s Turki, vremenskimi katastrofami - neurji, poplavami in sušami, boleznimi – kuga še ni bila premagana itn.; natisnjeno v Augsburgu leta 1578

Spremna beseda

V letu, ko se spominjamo 500. obletnice rojstva evropsko izobraženega intelektualca in globoko vernega človeka, sicer pa začetnika slovenske književnosti in utemeljitelja slovenskega protestantizma, Primoža Trubarja (1508–1586), je astronom Marijan Prosen izdal čudovito knjižico o humanistih dunajske univerze, ki so se ukvarjali tudi z astronomijo, izšli pa iz slovenskega etničnega prostora.

Eden izmed zgodnjih humanistov na Dunaju je bil Bernard Perger iz Ščavnice. Rojen nekako v sredini 15. stoletja se je izobrazil v matematiki, astronomiji, medicini in pravu, predvsem pa je bil slaven strokovnjak za latinsko slovnico. Leta študija v Italiji so povzročila, da se je navzel po vsej verjetnosti italijanskega humanizma in ga nato širil severno, na Dunaju.

Med humanisti na dunajski univerzi vsekakor ni mogoče spregledati Andreja Perlacha iz Svečine. Imel je zelo podoben izobrazbeni profil kot Perger. Priča je bil različnim astronomskim pojavom, ki so se zgodili do njegove smrti v letu 1551. Bil je nadaljevalec nekoč bleščeče tradicije dunajske astronomske šole, ki je bila dovzetna prav za humanistične inovacije. Zdravniki njegovega časa so morali dobro poznati astronomijo, saj je bila tedaj zelo razširjena vera o usodni vlogi in pomenu konfiguracije planetov na nastanek bolezni in zdravljenje. Pa tudi ukvarjanje z astrologijo je vsaj finančno izboljševalo ekonomski položaj takratnih intelektualcev.¹

Z astronomijo se je ukvarjal tudi zdravnik Jakob Strauss, ki je leto po Perlachovi smrti začel s študijem na dunajski univerzi, doktoriral pa

¹ V Evropi so začeli izhajati prvi tiskani koledarji (almanahi) koncem 15. stoletja. Okoli leta 1520 jih je v latinščini izdajal naš A. Perlah. Najstarejši z našim jezikom tiskani koledar pa je Trubarjev *Ta slovenski koledar* (Tübingen 1582). Torej bi nekako lahko rekli, da je tudi P. Trubar "pristavil oz. prispeval svoj lonček" začetku slovenske astronomije.

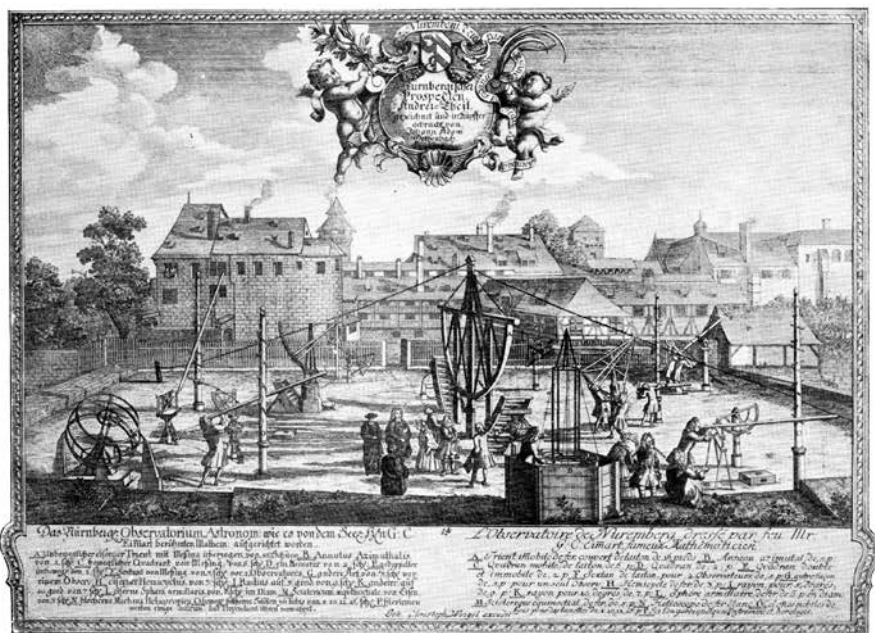
iz medicine v Padovi. Komet v letu 1577 ga je tako prevzel, da ga je opisal in izdal o tem posebno knjižico, ki je še istega leta izšla v Ljubljani.

Kaj si je o tem kometu, najsvetlejšem v 16. stoletju, mislil že ostareli Primož Trubar, žal ne vemo. Lahko le ugibamo in zaključimo, da je vedoželjnega humanista Trubarja zelo verjetno pritegnil kot številne druge ljudi. Morda je celo svojim vernikom kaj povedal o kometu, da jih je ohrabil, pregнал vsaj del praznoverja. Tega je bilo v 16. stoletju veliko.

Dr. Edvard Kobal

direktor

Slovenske znanstvene fundacije

Značilne merilne naprave in opazovalno vzdušje na stari zvezdarni v Nürnbergu, ki jo je osnoval že Regiomontanus v 15. stoletju, mestno astronomsko društvo pa jo je dolgo časa dopolnjevalo in ohranjevalo; bakrez, 17. stoletje

Krepitev samozavesti

Pred seboj imamo zanimivo knjižico, ki nas na kratko, v preprostih besedah popelje skoraj k izvirom zgodovine naše astronomije, saj nas seznanja z glavnimi slovenskimi astronomi na prehodu iz renesanse in humanizma v protestantizem oziroma iz srednjega v novi vek.

Na začetku nekaj izvemo o dveh Štajercih, Pergerju in Perlahu, potem pa še o Ljubljancu Straussu. Ob branju knjižnice izvemo, da so vsi trije kar pomembno tlakovali začetek naše astronomije. Seznanimo se tudi s stanjem znanosti, posebno astronomije v tistem času, izvemo nekaj o drugih slovenskih visokošolskih izobražencih, srednjeveških opazovalnih inštrumentih, kako so se včasih bali kometov, kdo je napisal prve astronomske efemeride tj. tabele z astronomskimi podatki, kjer so za določeno časovno razdobje vnaprej izračunane lega, oddaljenost, sij in drugi podatki o vesoljskih telesih, kot npr. Soncu, Luni, planetih, zvezdah, o mrkih in drugih nebesnih pojavih.

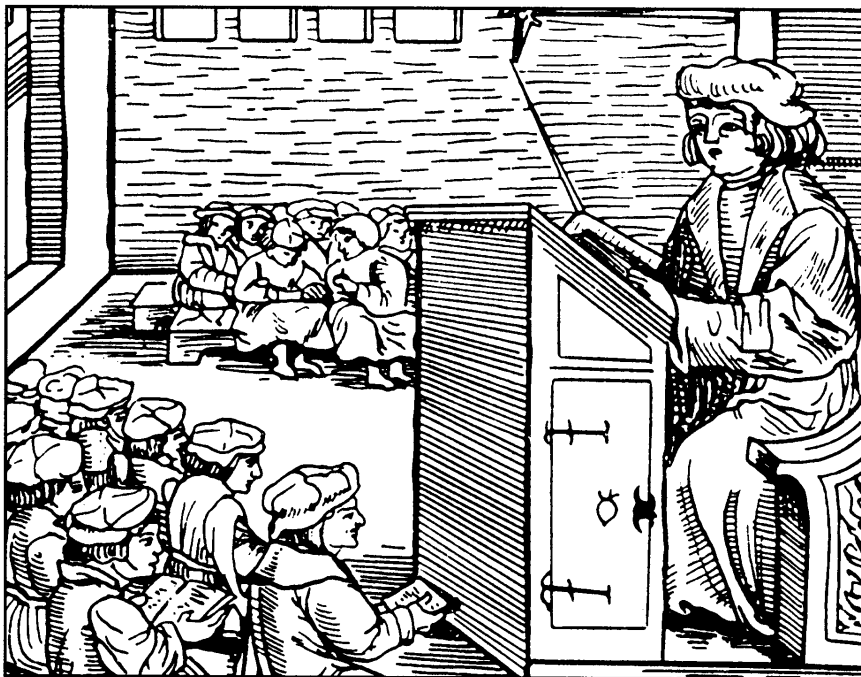
Ta astronomsko zgodovinska knjižica je napisana preprosto. Za njeno razumevanje ni potrebno strokovno predznanje. Prav zato je namenjena širokemu krogu bralcev. Jezik je elementaren, snov razumljiva in pregledno urejena. Poseben čar dajo knjižici stare slike, ki vsebino nazorno podprejo.

Knjižica se dobro bere in bo v veliko pomoč osnovnošolcem in srednješolcem pri pripravi seminarskih nalog in referatov, zadovoljila pa bo tudi zahtevnejšega bralca. Predvsem z zavestjo, da smo že takrat Slovenci veliko pomenili v Evropi.

Seveda so naši vrli možje svoje misli izrekli v latinskem, nemškem in italijanskem jeziku. Pravzaprav to dokazuje še dodatno njihovo lingvistično nadarjenost. Sveta nikoli nismo in ne bomo zavzemali s številčnostjo, velikostjo, agresijo. Več dosežemo kot posamezniki; s pronicljivim umom, vztrajnostjo, odrekanjem, zdravo pametjo, potrpežljivostjo, tudi drznostjo.

Čas bi že bil, da si včasih vzamemo nekaj časa tudi za krepitev samozavesti – upravičeno smo lahko ponosni na te tri pomembne, tedaj slavne, a sčasoma obledele, zdaj pa spet vsaj delno ponovno obujene naše velike rojake, »sinove Slave«.

Majda Vehovec, prof.

Pouk na univerzi ob koncu srednjega veka

Uvodne zgodovinske drobtinice

Slovenci se lahko upravičeno pohvalimo, da smo narod astronomov. Pred Nikolajem Kopernikom (1473–1543), utemeljiteljem heliocentričnega sistema, smo imeli vsaj tri astronome, pred Johannesom Keplerjem (1571–1630), odkriteljem zakonov o gibanju planetov, pa vsaj pet astronomov, ki so se s svojimi prispevki bolj ali manj uveljavili v tedanji zahodni in srednji Evropi.¹

Ob koncu srednjega in na začetku novega veka so bili med profesorji na različnih univerzah, predvsem na dunajski, številni Slovenci, ki so objavili ali pa v rokopisu zapustili znanstvena dela, sprva pisana še v latinščini, pozneje pa v nemškem in tudi italijanskem jeziku. Nekateri med njimi so si že pridobili določene zasluge za zmago humanistične misli v avstrijskih deželah. Na Slovenskem rojeni univerzitetni učitelji so bili v marsičem med prvimi glasniki nove smeri v znanosti in slovstvu. Zdi se, da jim je njihovo vlogo pri širjenju humanizma olajšala bližina italijanskih univerz, na katerih so se laže spoznavali s klasično kulturo in tako pridobljeno znanje smotrno prenašali v okolje dunajske univerze. Takšen je bil zagotovo tudi naš razumnik Bernard Perger.²

1 1. Hermannus de Carinthia – Herman Koroški (12. stoletje), sholastik, filozofski pisec in prevajalec arabskih in grških astronomskih del v latinščino; 2. Johannes Lezicius – Janez Lezič (13. stoletje), zvezdni tolmač iz Ljubljane; 3. B. Perger; 4. A. Perlah in 5. J. Strauss.

2 Pred Pergerjem so bili profesorji na dunajski univerzi: Lenart s Kranjskega (1388, 1397 in 1398), Nikolaj s Štajerskega (1407), Lenart s Štajerskega (1407 do 1410), Jurij iz Kamnika (1407), Lavrencij iz Gornjega Grada (1426), Bolfenk iz Kamnika (1430), Andrej iz Ljubljane (1431), Krištof s Kranjskega (1431 in 1458), Nowak Peter (1432), Bernhard iz Kranja (1437), Blaž iz Sorice (1437), Jakob iz Smlednika (1441), Gregor iz Kranja (1442 in 1446), Konrad iz Kranja (1445), Mihael iz Kranja (1448), Tomaž iz Cirkovec (1456), Brikcij (preprosti) iz Celja (1469) že za časa Pergerja itn. Podatki izvirajo iz letopisov dunajske univerze, v oklepaju je naveden čas poučevanja; upoštevali smo vse fakultete. **Opomba:** Brikcij iz Celja in Nikolaj iz Novega mesta sta na primer pomagala Pergerju pri sestavljanju uspešne slovnice latinskega jezika. Kaže, da so bili tisti, ki so prišli s Slovenskega, med seboj nekoliko povezani ali so si vsaj pomagali (gl. dalje).

Malo pred Trubarjem in v času njegovega življenja je bilo znanih več naših astronomov, ki so delovali na Slovenskem pa tudi izven našega ozemlja. Odločil sem se, da v publikaciji obravnavam le tri izbrane slovenske astronome, čeprav je v Trubarjevem času v Ljubljani deloval, tj. na stanovski šoli poučeval, razmeroma prodoren protestantski pisec, tudi astronom Nikodem Frischlin, ki pa ni bil Slovenec. K nam je prišel z Bavarske. Je pa pri nas nastalo njegovo pomembno astronomsko delo.³ Na tem mestu pa lahko omenim tudi znamenitega astronoma Johanna Keplerja, ki se je v svojem življenju na severovzhodu dotaknil slovenske zemlje.⁴

3 Nicodemus Frischlin (1547 Balingen–1590 Hohenurach na Württenberškem) je bil prvi ljubljanski astronom evropskega slovesa. Danes je bolj znan kot (novo) latinski pesnik, vendar pa to ne zmanjšuje pomena njegovega astronomskega dela. Leta 1568 je postal profesor na Univerzi Tübingen. Junija leta 1582 je prišel v Ljubljano za rektorja stanovske šole in to službo opravljal dve leti, tj. do 1584. V Ljubljani je dobila končno obliko njegova *Astronomija (De astronomicae artis, Frankfurt 1586)*. V njej je zavrnil astrologijo, kot protestant pa podprl gregorijansko, torej katoliško oz. papeško koledarsko reformo. Kopernika spoštljivo omenja. Pozneje so knjigo kritizirali, prav zato, ker je v njej odklonil astrologijo in sprejel gregorijanski koledar. Da bi si našel boljšo službo, je lahkomišelnost in hitro zapustil Ljubljano, kar je pozneje zelo obžaloval. Neprevidno se je vrnil na württenberško, v središče svojih nasprotnikov. Tam so ga ujeli in zaprli v grad Hohenurach. Umrl je za poškodbami, ki jih je utrpel pri padcu med pobegom iz grajskega zopora. Frischlin je med drugim objavil tudi latinsko napisano odo o Cerknškem jezeru.

4 Pravzaprav Prekmurske. V Gradcu je bila najpomembnejša stanovska šola v habsburških dednih deželah. Tam je od maja 1594 do septembra 1597 poučeval matematiko in fiziko Johannes Kepler (1571–1630). Dne 23. 9. 1598 je Ferdinand II zapovedal vsem protestantskim pastorjem in učiteljem naj v šestih dneh zapustijo Gradec. Kepler se je z drugimi učitelji in pastori iz Gradca in Radgone napotil proti posesti Zrinjskih v Varaždinu. Pregnanci pa so se ustavili že v nekem gradu v Petanjcih. Bili so prvi protestanti v teh krajih. Kepler se je zaradi svoje službe deželnega matematika, ki je bila neodvisna od političnih okoliščin in verskih odnosov, lahko že čez dober mesec vrnil v Gradec, medtem ko so drugi še naprej ostali na Ogrskem. Kot edini je imel možnost, da se vrne po enem mesecu izgnanstva. Dve leti po vrnitvi iz Petanjcev je prišel v Prago, kjer je nato postal Tycho Brahejev asistent. Graščina v Petanjcih se je pozneje porušila in v stoletjih potonila v močvirju.

1.

Bernard Perger

(ok. 1440–ok. 1502)

Med slovenskimi astronomi, izjemnimi po veličini duha in dela, posebej izstopa humanist, matematik in astronom, pravnik, jezikoslovec in pedagog Bernard (Bernhard) Perger. Štejejo ga med najuglednejše profesorje dunajske univerze.

B. Perger je bil najbrž kmečkega stanu. Rojen je bil okoli leta 1440 v Zgornji Ščavnici (zdaj Sv. Ana) v Slovenskih Goricah, umrl pa je verjetno leta 1502 na Dunaju.

Znano je, da se je leta 1459 vpisal na dunajsko univerzo in leta 1464 doktoriral na filozofski (artistični) fakulteti, kjer je nato do leta 1481 predaval geometrijo (Evklida), optiko in matematiko z astronomijo, klasično književnost (Vergila) in pravo. Stalno se je izobraževal. Leta 1465 se je vpisal na medicinsko fakulteto, leta 1476 pa še na pravno fakulteto, katere licenciat je dosegel 1481.

Leta 1471 je bil rektor dunajske univerze, nato istega leta pa še dekan artistične fakultete. Po letu 1475 je prevzel predavanja na Visoki šoli sv. Štefana in bil nekaj časa tudi njen rektor. Od 1477 je predaval latinsko slovnico, klasike in pravo, a se je vedno bolj usmerjal v jezikoslovje.

Od 1492 do 1501 je bil cesarski superintendent na univerzi, tj. najvišji predstavnik oz. namestnik deželnega vladarja, sprva cesarja Friderika III in pozneje po njegovi smrti 1493 tudi njegovega naslednika

Katedrala sv. Štefana in kapela na Dunaju, med njima pa poslopje Visoke šole sv. Štefana, kjer je dolga leta poučeval Bernard Perger in bil tudi njen rektor

Maksimilijana I Habsburškega na Dunaju (mimogrede: Maksimilijan I se je učil slovenščine!). Skrbel je za stike med univerzo in vlado, nadzoroval je uporabo vladarjeve dotacije univerzi in plače univerzitetnih učiteljev ter skrbel za ohranitev univerzitetnih privilegijev. Tako je v določenem smislu deloval tudi kot diplomat. Imel je vsa vladna pooblastila, da je smel izdajati ukrepe za izboljšanje pouka in izvajanje reforme študijskega učnega načrta, kar je dobro izkoristil pri propagiranju svoje latinske slovnice. To vladno službo je opravljal skoraj deset let, kmalu potem pa se je popolnoma umaknil iz javnega življenja in umrl (po Aschbachu – *Zgodovina dunajske univerze* – okoli 1502 na Dunaju).

Kakor je vladar Pergerju zaupal diplomatske naloge, tako je tudi on cesarju posredoval svoje koledarske podatke, v katerih so se po takratnih navadah astronomski podatki prepletali z astrološkimi napovedmi in tudi zdravniškimi nasveti. Takšne, vendar že tiskane koledarske podatke, prikazane v almanahih, sta pozneje izdajala tudi naša Andrej Perlah in Jakob Strauss (gl. dalje).

2.

Andrej Perlah

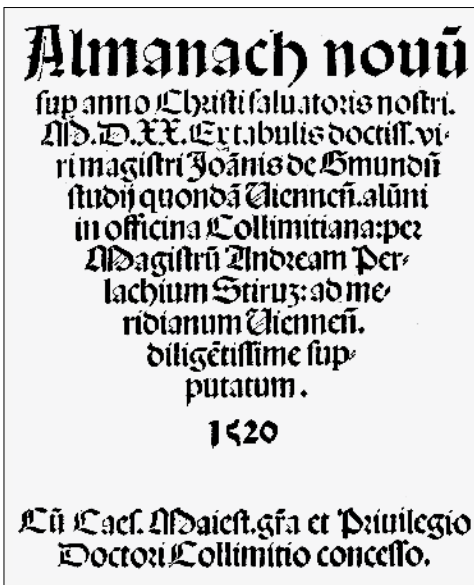
(1490–1551)

Veliki humanist Andrej PERLAH (Andreas Perlach, Perlacher, Perlachius Stirus – Štajerski) je bil rojen leta 1490 v Svečini nad Mariborom.⁵ Leta 1511 se je vpisal na filozofsko fakulteto Dunajske uni-

5 Dne 27. 10. 1990 je bil v Mariboru pod strokovnim pokroviteljstvom Znanstvenega društva za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije (podružnica Maribor) in Medikohistorične sekcije Zveze zdravniških društev Slovenije mednarodni znanstveni simpozij o pomembnem slovenskem humanističnem razumniku, zdravniku, matematiku in astronomu **Andreju Perlahu** (ob 400. letnici njegovega rojstva), ki je bil Kopernikov sodobnik. Sam sem tam sodeloval z referatom o matematiku in astronomu A. Perlahu, in to kot edini Ljubljčan (zdaj nisem več). Zastrahujoče neopazno je šla vest o tem dogodku skozi slovenski kulturni prostor. Pokazal se je tudi ves antagonizem med Ljubljano in Mariborom. Ljubljano oz. določeno fakulteto ljubljanske univerze ta visoka obletnica sploh ni zanimala, kaj šele da bi sodelovala. Se je zdaj že kaj spremenilo? Ampak jaz sem užival in se med Štajerci počutil nadvse dobro in prijetno, kakor se vedno, ko pridem tja ali v njihovo družbo. V Ljubljani sem uspel članek o Perlahu objaviti le v enem časopisu, pri katerem je tedaj deloval Sandi Sitar (gl. literaturo). V Delu, za sobotno prilogo dne 13.10.1990, so mi ga gladko odklonili. Dokaz za to hranim še danes.

Svoj referat sem začel takole: *Spoštovani vsi skupaj. Dovolite mi, da na začetku na kratko podam osnovno karakteristiko Perlahovega delovanja, kar bom poskušal povedati v latinščini. "Sine mathematica nulla astronomia, et Perlachius excellens astronomus fuit. Duabus rebus vitam suam donavit: utilitati exactarum scientiarum et auxilio hominibus medicinae. (Brez matematike ni astronomije in Perlah je bil odličen matematik. Dvema rečema je posvetil svoje življenje: praktični uporabi eksaktnih znanosti in nudenju medicinske pomoči ljudem.)"* Referati s simpozija so zbrani v *Časopisu za zgodovino in narodopisje*, L. 62, 2. zvezek, Maribor 1991.

*Naslovna stran Perlahovega
Novega almanaha za leto 1520,
ki je izšel leta 1519. Gre za
eno zelo zgodnjih publikacij z
astronomskimi podatki v zgodovini
znanosti. Vse Pergerjeve publikacije
so napisane v latinščini in so izšle
na Dunaju. Tako je prvi Slovenec,
ki nam je zapustil tiskana
astronomska dela*

verze, po štirih letih dosegel naslov magistra in hitro še doktorat iz matematike.

Potem je nadaljeval študij na medicinski fakulteti. Po doktoratu iz medicine leta 1530 in pridobljeno licenco za medicino leta 1535 predava študentom medicinske fakultete. Od 1539 do 1550 je bil štirikrat dekan medicinske fakultete, prej pa še enkrat filozofske, leta 1549 pa celo rektor univerze. Ko je bil izvoljen za dekana medicinske fakultete, so ga enkrat naslavljali dr. Andreus Perlachius Stirus, drugič dr. znanosti in dr. medicine (Artis et medicinae dr.). Dokler je bil profesor na filozofski fakulteti, je bilo njegovo publicistično delovanje zelo plodno (gl. dalje), ko pa je bil na medicinski fakulteti, je izdal le eno knjižico z navodili za obrambo pred kugo (in še to je na žalost izgubljeno).

Umril je leta 1551 na Dunaju, tj. v letu, ko sta izšla Trubarjeva *Abe-cednik* in *Katekizem*, prvi slovenski knjigi.

Pripomba: Več in še bolje bi morali predstavljati pomembne ljudi naše preteklosti in prikazovati svetu njihova dela, da se jasno vidi, kaj vse so naši predniki bili in kaj so naredili (gl. Uvodne drobtinice), saj vendar stojimo na rezultatih njihovih prispevkov, prizadevanj in žrtvovanj.

matika, fizika in zdravnik Andreja Perlacha

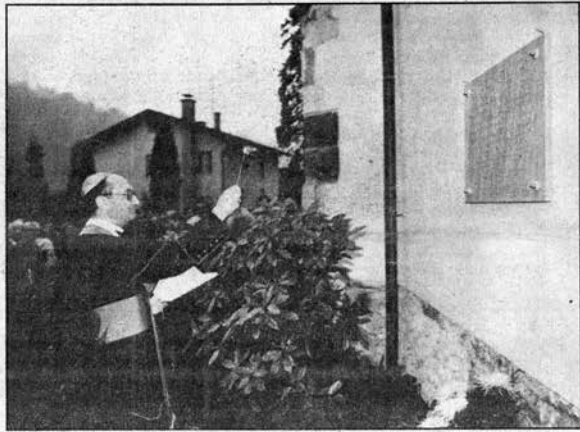
or dunajske Univerze

SKA PLOŠČA V SVEČINI, PERLACHOVEM ROJSTNEM KRAJU

znanstvenik si to prav gotovo zasluži. Zasluži si tudi drugačno pozornost, četudi z zamudo. Ko že iščemo zaslužne Slovence, po katerih bi lahko poimenovali ulice ali trge, ki nosijo sedaj neprimerna »ideološka« imena, bi se lahko spomnili tudi nanj. Kaj ko bi se neki trg na desnem bregu Drave, ki mu spreminjanje razmer tudi nenehno spreminja ime, postal Trg Andreja Perlacha?

In ko že toliko govorimo o vstopu v Evropo: Perlah je vanjo stopil pred skoraj pol tisočletja. Pa četudi kot primer slovenske sredobežnosti, kot je v soboto dejal dr. Matjaž Kmecl.

Nada Ravter

Mariborski škof dr. Franc Kramberger je blagoslovil spominsko ploščo Andreju Perlachu v Svečini

(Posnetek: Igor Napast)

Odkritje spominske plošče Andreju Perlachu v Svečini, njegovem rojstnem kraju. Objavljeno v časopisu Večer, dne 29. 10. 1990

ali Lune), torej slaba. Z današnjimi sredstvi bi najbrž lahko izdelali trikotnik z boljšo natančnostjo. Višinski kot lahko ocenimo tudi s križno palico (glej stran 47).

Značilnost in pomen Perlahovega dela

Temeljna značilnost Perlahovega astronomskega delovanja je bila obnavljanje in razširjanje učbenikov svojih predhodnikov – učiteljev in izdajanje efemerid, almanahov, letopisov in koledarjev z astronomsko, astrološko in medicinsko vsebino. Takrat je bila namreč navada,

3.

Jakob Strauss (1533–1590)

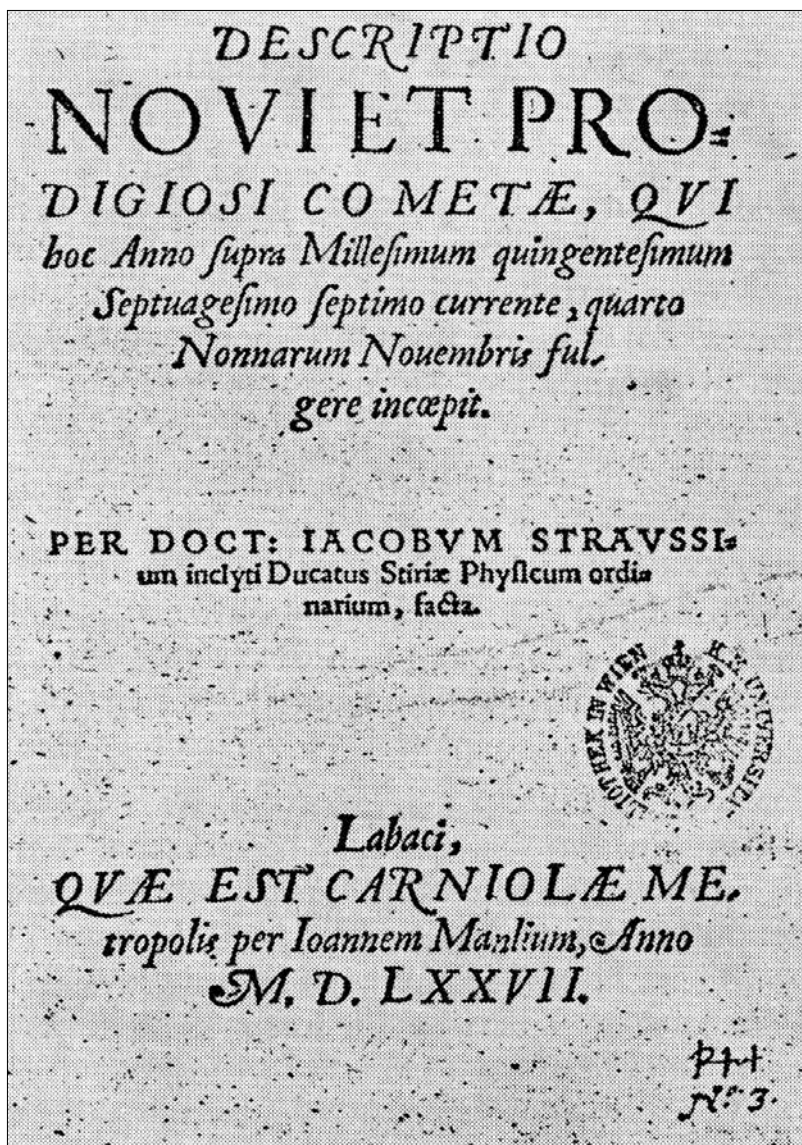
Jakob Strauss je bil po izobrazbi sicer filozof, fizik in zdravnik, vendar pa mu je usoda namenila, da je postal najbolj znan pa tudi slaven prav po astronomskem delu.

J. Strauss se je rodil leta 1533 v Ljubljani. Bil je meščanskega rodu. Na Dunaju je končal filozofsko fakulteto in leta 1558 postal magister filozofije. Že naslednje leto je kot redni profesor začel predavati fiziko na dunajski univerzi. Kdaj in zakaj je prenehal s predavanji, ni znano. Najbrž ga je zanimanje za naravoslovje usmerilo v študij medicine, ki ga je zaključil v Padovi. Tu je leta 1565 iz medicine tudi doktoriral. Spet ne vemo, kje se je doktor in magister J.-S.-Labacensis Carniolanus (Ljubljanski Kranjec) zadrževal do svoje nastanitve v Celju, kjer je živel od leta 1571 do svoje smrti leta 1590 in deloval kot štajerski deželni fizik, torej zdravnik.

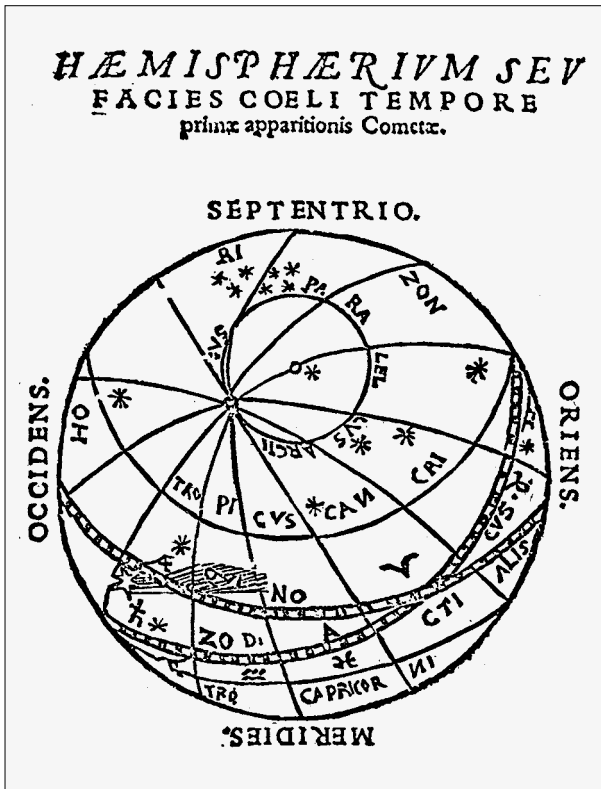
Že kot študent se je Strauss zelo posvečal astronomiji, ki so jo na Dunaju marljivo gojili, med drugimi posebno močno tudi rojak A. Perlah. Z astronomijo pa se je Strauss ukvarjal tudi pozneje, ko je bil zdravnik, vse do svoje smrti.

Leta 1560 je na Dunaju objavil knjigo *Vprašanja in odgovori v Aristotlovih knjigah o duši*,¹¹ kjer v 144 vprašanjih in odgovorih nanje v

¹¹ *Erotemata in libros Aristotelis de anima.*

Naslovni list Straussove knjižice z opisom opazovanja
Velikega kometa leta 1577

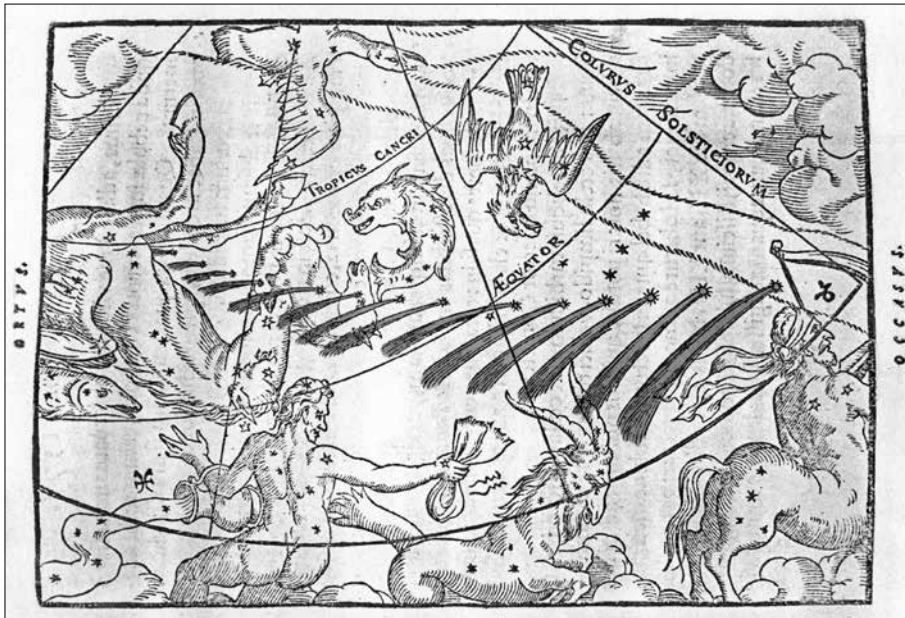

Lega
Velikega kometa 1577,
opazovanega iz naših
krajev –
skica v Staussovi
knjižici

katehetskem stilu zgoščeno zbral predavanja njegovih učiteljev in misli najboljših filozofov ter jih kratko pojasnjeval.

Glavno in seveda tudi najzanimivejše Straussovo astronomsko delo je v latinščini napisana knjižica z naslovom *Opis novega in čudežnega kometa, ki je začel svetiti v tem 1577. letu, četrtega dne pred novemborskimi nonami* (tj. 2. novembra) in je bil najsvetlejši komet stoletja.¹² Morda je bil ta komet res najsvetlejši komet 16. stoletja, a poročajo še o drugih zelo svetlih, tako da se ne smemo preveč zanesti na ta podatek.

¹² V latinskem jeziku: *Descriptio novi et prodigiosi cometae, qui hoc anno supra millesimum quingentesimum septuagesimo septimo currente quarto Nonnarum Novembris fulgere incoepit ...*

Navidezno premikanje Velikega kometa leta 1577 glede na zvezde. Komet se je pojavil na severnem delu neba. Opazovali so ga od novembra 1577 do januarja 1578. Razvil je več kot 20° dolg rep, ki se je razprostiral od ozvezdja Strelca do Kozoroga – po Thadduesu Hageciusu, Praga 1578

Knjižico so natisnili v ljubljanski tiskarni Janža Mandelca¹³ še istega leta, ko se je komet pojavil.

Kljub astrološkemu gledanju na komete, tj. da so zlovešča znamenja, znanilci vsega slabega, prinašalci bolezni, vojn, potresov in drugih nadlog in nesreč v naravi, kar vse vodi v splošno uničenje sveta, pa

¹³ Protestanti so v tem času uredili slovensko protestantsko cerkev s svojim superintendentom (prvi je bil Trubar) in protestantsko šolstvo. V Ljubljani so ustanovili deželno oz. stanovsko srednjo šolo (delovala v letih 1563–1598) in leta 1575 tudi tiskarno Janža Mandelca kot podporo mlademu slovenskemu protestantskemu slovstvu, vendar jo je nadvojvoda Karel dal že leta 1580 zapreti, in sicer zaradi tiska bibličnih knjig, ki jih je izdal J. Dalmatin. Tisk biblije je bil namreč regal – le vladarjeva pravica. Zato so tudi Dalmatinov prevod Biblije tiskali na tujem. Izšel je leta 1584 v Wittenbergu. Že prej, leta 1582, pa je moral tudi ljubljanski tiskar v pregnanstvo. Gl. Ivan Grafenauer, *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*, Ljubljana 1919, str. 32, 33 in 46.

Povzetek

Perger, Perlah in Strauss - slovenski astronomi 15. in 16. stoletja

Trije astronomi, Perger, Perlah in Strauss, so močno zaznamovali začetek naše zgodovine astronomije. S svojim astronomskim prispevkom sijejo kot zvezde prve magnitude. Vsak je po svoje prispeval svoj astronomski delež v našo zgodovinsko zakladnico.

Bernard Perger (ok. 1440–ok. 1502) iz Zgornje Ščavnice v Slovenskih Goricah je bil profesor različnih predmetov, med njimi matematike z astronomijo in optike na artistski fakulteti dunajske univerze ter njen rektor in superintendent. V rokopisu je zapustil koledar z astronomskimi podatki v letih 1482–1500.

Andrej Perlah (Andreas Perlachius Stirus, 1490–1551) iz Svečine pri Mariboru je bil profesor matematike in astronomije ter medicine na dunajski univerzi, njen rektor in večkratni dekan ter ugleden zdravnik. Napisal je številne članke in knjige (efemeride, almanahe, kronike) z astronomsko, astrološko in medicinsko vsebino, ki so vsi izšli na Dunaju.

Jakob Strauss (1533–1590) iz Ljubljane je na dunajski univerzi postal fizik, pozneje je doštudiral še za zdravnika, po duši pa je bil astronom. Izdajal je almanahe in pratike. Napisal je čudovito knjižico o opazovanju Velikega kometa 1577 iz naših krajev, ki je izšla v tiskarni Janža Mandelca Ljubljani še istega leta.

Vsi trije so se s svojimi pomemnimi prispevki trajno zapisali v zgodovino naše astronomije, ki je bogata in lepa.

Abstract

Perger, Perlah and Strauss - Slovene Astronomers in 15. and 16. Century

Three astronomers, Perger, Perlah and Strauss have strongly marked the beginning of our history of astronomy. With their astronomic contribution they shine like the stars of first magnitude. Each of them has, in his own way, contributed his astronomical part to our historical treasury.

Bernard Perger (around 1440– around 1502) from Zgornja Ščavnica in Slovenske Gorice was professor of different subjects, among them mathematics with astronomy and optics on Philosophical Faculty of Vienna where he was also its chancellor and superintendent. In his manuscript he left a calendar with astronomical data in the years 1482–1500.

Andrej Perlah (Andreas Perlachius Stirus, 1490–1551) from Svečina near Maribor was professor of mathematics and astronomy as well as medicine on the University of Vienna, its chancellor and dean for many years and a respected doctor. He wrote numerous articles and books (ephemerides, almanacs, chronicles) with astronomic, astrologic and medical contents that were all published in Vienna.

Jakob Strauss (1533–1590) from Ljubljana became physicist on the University of Vienna and later he finished his medical studies, but in his soul, he was astronomer. He published almanacs and calendars. He wrote a wonderful booklet on observation of the Greate comet in 1577 from our places. The booklet was published in printing office Janž Mandelc Ljubljana in the same year.

SVET NARAVOSLOVJA

Marijan Prosen — Majo
Perger, Perlah in Strauss
slovenski astronomi 15. in 16. stoletja

Strokovni pregled:

dr. Zvonko Perat, mag. Karel Šmigoc, Majda Vehovec

Strokovni urednik:

Marijan Prosen – Majo

Urednik zbirke:

dr. Zvonko Perat

Prelom in oprema:

ONZ Jutro

© Avtor in Založništvo Jutro, Jutro d.o.o.

Izdalo in založilo:

Založništvo JUTRO

Za založbo:

Stane Kodrič

V Jutrovi zbirki SVET NARAVOSLOVJA so doslej izše naslednje knjige:

M. Prosen: **SKRIVNOSTI DNEVA IN NOČI** • M. in S. Prosen: **ZVEZDNI MITI IN LEGENDE**
• M. Prosen: **ZVEZDE, ZVEZDE** • M. Prosen: **IMENA NEBESNIH TELES** • M. Prosen
in M. Vehovec: **OD ZEMLJE DO SONCA, učbenik** • M. Prosen: **JURIJ VEGA IN**
ASTRONOMIJA • M. Prosen: **LAVO ČERMELJ IN SILVO BRESKVAR** • S. Južnič in M.
Prosen: **JOSIP PLEMELJ IN KOMET** • M. Prosen: **UTRINKI IZ MOJE ASTRONOMSKE**
DELAVNICE • S. Južnič in M. Prosen: **FRAN DOMINKO V SLOVENSKI ASTRONOMIJI** •
S. Južnič in M. Prosen: **J. V. VALVASOR IN ASTRONOMIJA** • M. Prosen: **HALLERSTEIN**
IN ASTRONOMIJA • M. Prosen: **ANTON PETERLIN V SLOVENSKI ASTRONOMIJI**

NAROČILA:

Jutro d.o.o., Črnuška c. 3, p.p. 4986, 1001 Ljubljana
Tel. (01) 561-72-30, 041 698-788 • faks (01) 561-72-35
E-pošta: JUTRO@SIOL.NET • WWW.JUTRO.SI